

MAHTUMKULU'NUN EĞİTİM GÖRÜŞÜ

Yrd. Doç. Dr. Mikail SÖYLEMEZ

“Türkmen edebiyatının büyük ustası ve Türkmenistan’ın manevi lideri olan Mahtumkulu. 1733-1798 yılları arasında yaşamıştır.

Mahtumkulu okumayı–yazmayı, farsça ile Arapçayı zamanın alimlerinden ve babası olan Devlet Mehmet Azadi’den öğrendi.

Firdevsinin, Nizami’nin, Sadi’nin, Nevai’nin, Nesimi’nin, Fuzuli’nin divan ve şiirleri onun ustalık okulu oldu.

Mahtumkulu’nun eserleri Türkmen hayatının her yönünü kapsamaktadır. İnsan hayatı, ahlaki ve sanatı tüm eserlerinde dile getirilir. Mahtumkulu’nun büyüklüğünün bir başka özelliği de yaşadığı devirden bugüne kadarki ideal bir Türkmen tipini daha 18. Asırda temsil etmiş olmasıdır. Mahtumkulu bir yandan ananevi Türkmen edebiyatının şiir formuna uygun olarak yazdığı şiirlerde zamanın Türkmen ruhunu aksettirmiş, bir yandan da yüzelli yıl sonra hayata geçecek olan Türkmen Boylarının birliğinin hülyasını kurarak, rüyasını görmüştür.

Mahtumkulu’nun şiirlerinde muhteva olarak, iyi insan kötü insanın, mertle–namerdin, güzelle–çirkinin mukayesesi geniş bir yer tutar. İnsanları iyiliğe ve doğruluğa çağırır. Şair Ahmet Yesevi’nin takipçisidir”.

Eğitim Felsefesinde Metod: “Müfredat gelmekte olan bir dünyanın tahlilini yapabilecek fertleri yetiştirebilen bir iskeleti ihtiva etmelidir”.

Bu doğru tesbitin ışığında Mahtumkulu’nun divanını incelediğimizde, yaşadığı devirden bugüne kadarki ideal bir Türkmen tipinin tahlilini yaptığını görüyoruz.

Mahtumkulu ideal bir eğitimin temeline “Aklı”, “Gözü” (görme –kalp gözü, basiret), “İkbalı” (geleceğe ümitle bakma –geleceği tasarlama) ve “İman’ı” koyar. Bu dört kavramın olgunluğa erdirildiği bir insanın yiğit olacağını, insan bu dört melekesiyle eğitilmediği zaman iyi insan ile kötü insanın, Mert ile namerdin birbirinden ayırt etmenin mümkün olmayacağını “Dert Nedir” adlı şiirinin, şu dörtlüğünde dile getirir:

“Akıl, göz hem ikbal, iman dördüsi
Cüda kalsa, derman nedir, dert nedir;
Er yiğidin, bolmaz yüzde perdesi,
Ikbal yatsa, namert nedir, mert nedir”.

Mahtumkulu'nun bu güzel tesbitine katılmamak mümkün değildir.

Çünkü insanın fizyolojik cephesinin ötesinde bir de manevi (ruhi) cephesi, mevcuttur. Bu psikolojik cephesinin temelinde “kalp”, “ruh”, “vicdan” vardır. Kalpte (manevi kalp) tabiri uygunsuzsa, dördü atar, dördü de toplar damar gibi, sekiz duygu, melekesi mevcuttur.

Atar özelliğinde olan bu duygular şunlardır:

- a) Yaratılış gayesi Marifetullah olan “Akıl”
- b) Yaratılış gayesi İbadet olan “İrade”
- c) Yaratılış gayesi Muhabbet olan “His”
- d) Yaratılış gayesi Müshahedetullah olan “Latife-i rabbani”

Kalbe bağlı toplar duygular'a gelince: “Nokta-i istidat”, “Nokta-i istimdat”, “Cezb”, “İncizap” olmak üzeredir.

Akıl insan için o kadar önemli ki, insanı bütün varlıkların üstünde bir makama oturtur. Çünkü “Akıl” kalbe bağlı külli ana duygudur ve Allah'ın yarattığı ilk şeydir.

Akıl aynı zamanda dinin ve mukellefiyetin alt yapısı ve esasıdır. Dimâğ aklın inkişaf etmiş şeklidir. Zihin ise aklın aktivitesidir. Fikir aklın varlıklar arasında, varlıklar üstünde gezen bir duygu, bir aktivitedir. Aklın ezberleme gücü vardır, Bu da hıfzadır. Aklın pratikliği, bir anda faaliyete geçişi de hads'tır.

Mahtumkulu “aklın” yanında “göz”e (manevi görme, manevi kalp) yer verişinin altında yatan incelik, kanaatimce, insanda; iman etmenin mahalli, akıl olmadığından, imanın mahalli manevi kalp oluşundandır.

Burada şu soru akla gelebilir. Aklın imanda görevi, vazifesi nedir?

Burada “aklın” çok önemli iki görevi mevcuttur:

- 1- “Akıl” gelen şüpheleri, tereddütleri durdurur. Onların kalbe girmesini önler.
- 2- “Akıl” varlıklar arasında dolaşarak kalbe, marifet (Allah'ın marifeti, kudreti) ve delilleri gönderir. Böylece imanı güçlendirir.

Aklın kalbe bağlı olduğunu söyledik. Buna bağlı olarak, Manevi kalp karanlık ise, akıl da karanlıktır. Doğruyu bulamaz. Yaratılan her varlıkta yaratıcının mührünü, damgasını bulamaz.

Bir de Aklın isabetli görebilmesi için vahyin ışığına ihtiyacı vardır. Çünkü vahi kül-

li bir akıldır. Ferdin akılı ise bireyseldir. Cüz-i'dir. Yanılabilir.

Mahtumkulu; insanın vahiyle doğruyu bulacağını şu dörtlüğüyle dile getirmektedir:

“Selcererim imdi ağı karayı,
Dost, rakip, kardaşım, Hakkı, yaranı,
Okudum köterdim kitap “Kur’anı”,
Gider boldum, hoş kal, güzel “Şırgazi”.

İnsan nefesine güvenirse hırs duygusuna kapılacağı, neticesi ise hüsrana, mağlubiyet olduğunu ve sadece insanın kendi aklına güvenmesinin de çok doğru olmadığını şu mısralarıyla dile getirir:

“Nefse uydum, özüm bildim, hırs boldum,
Akıl işin doğru sandım, ters bildim”.

Mahtumkulu Divanında iyi insan demek yiğit ve Mert insan demektir. O'nun eğitim felsefesinde, Mert ve yiğit insanın vasfı; cesur, mücadeleden yılmayan, iyiliksever, adaletli, sır saklamasını bilen insanlara faydası dokunan açık gönüllülüktür.

Mahtumkulu Divanının ana temalarının hemen hemen üçte ikisi iyilik kavramıyla örülüdür. Çünkü iyiliğin tarifi hem muhakemeye, hem de insanların insanlık tarihi boyunca tecrübesine ve semavi dinlerin akidesine dayanır. Uluslararası kabul edilen ahlaki bakımdan bazı değerler vardır. Bu değer ahlak endekslidir. Bunlar her asırda ve her millette iyi olarak kabul edilir. Bunlar yiğidin, mert insanın vasıflarıdır ki, iyilik, yardımseverlik, vatanperverlik, ar ve namusluluk, fazilet gibi vasıflardır. Aynı zamanda Mahtumkulu'nun şiirlerinde iyilik; adalettir, şefkattir, fazilettir, zerafettir, güzelliştir. Ayrıca Mahtumkulu Divanında mertliğin bir dayanağı da asalettir.

“Mert yiğit mert yerden öner
Namert asılha mert bolmaz.
Kurdun gözünde od yanar
Çakal-tilkiler kurt olmaz”

“Yiğit oldur yurt üstünde
Canın verse din üstünde
Koç yiğitler il üstünde
Namus ile ar gerektir”.

Yukarıda saydığımız vasıflardan dolayı iyi insan (Mert-Yiğit) mutludur. Mutlu olması gerekir. Mahtumkulu'nun Divanında her insanın bir ruha sahip olduğu ve saadeti de direk olarak ruhuyla alakalı oluşu dile getirilir. Bununla beraber insanların kalplerinin ferahlığı veya sıkışıklığı, insanın kalbini ve ruhunu Yaratan'a bağlıdır. Mutluluk da insanın iç aydınlığıdır.

“Mert yiğidin olsa bir açık gönlü,
İyilerden geliş –varış gerekir.
Eğer olsa tüm ülkenin padişahı,
İlk baştan bir saadet gerektir”.

Mahtumkulu'nun divanına baktığımızda milleti birleştirici en önemli faktör inanç birliği, din birliğidir. Bu birliğe ulaşamayan toplumları dağınk görür.

Mahtumkulu Türkmen Boylarının birleşmelerini, birlikte hareket etmelerini, millet olabilmenin, tarih sahnesinde yeniden devlet kurmanın ilk şartı olarak görüyor. Çünkü toplumların güçlü olabilmeleri için, millet olmalarının önemini biliyor. Türkmenlerde tarihi birikim ve birliktelik mevcut. Bu tarihi hazineden mutlakla faydalanılması gerekir. Çünkü bir toplumun öz kimliği, tarihinde tarihinden gelen kültür ve medeniyet mirasında gizlidir. Bu tarihi zenginlik geleceği kurmada önem arz etmektedir. Bu da eğitimin görevidir. Bu duyguları şair şöyle dile getirmektedir:

“Türkmenler bağlasa bir yere beli,
Kurutur kulzumu, derya-yı Nili,
Teke, Yomut, Göklen, Yazır, Alili,
Bir devlete kulluk etsek beğimiz”.

“Gönüller yürekler bir olup başlar
Tartsa yığın erir topraklar taşlar
Bir sofrada tayyar kılınsa aşlar
Göterirler ol ikbali Türkmenin.

Tireler kardeşdir uruk yaradır
İkballer ters gelmez hakkın nurudur
Mertler ata çıksa savaş sarıdır
Yor üstüne yörer yolu Türkmenin”.